

Magyarságtudat-hasadás

Az a nép, amelynek nincs megfelelő értelmiségi rétege, vagy ha idegen érdekeket szolgál, irányt veszve csak botorkál a korban, miközben elvész a történelmi és azonosságtudata, a jövőképe, valamint önbecsülése, míg végül hitevesztetten feladja anyanyelvét, nemzeti sajátosságait, és beolvad az egészségesebb nemzettudattal rendelkező népek tengerébe. Ez nem pótolható szórványos egyéni értelmiségi megnyilatkozásokkal vagy tevékenységgel, hanem olyan értelmiségi közéletre van szükség, amely figyelemmel kíséri az adott nép sorsát, a jövőjét és a boldogulását befolyásoló tényezőket, nem közömbös a társadalmi kóros elhajlásokkal szemben, nem húzódik vissza szűk hivatásának elefántcsonttoronyába, hanem érzékeny a környezete problémáira, amelyekre mindig reagál és véleményét a jobbitás, a társadalmi haladás érdekében nyilvánosságra is hozza.

A jugoszláviai magyar értelmiségnek bár csak egy töredéke szolgál idegen érdekeket, és sajnos épp a pozicionált, a cselekvési lehetőséget birtokló része, mégis meg kell állapítani azt, hogy az egészét tekintve nagy százaléka nem rendelkezik megfelelő nemzettudattal. Nem hajlandó vagy nem meri bátran, minden körülmények között vállalni a magyarságát, főleg nem, ha az egyéni érdekeit vagy karrierjét hátrányosan befolyásolja, még kevésbé hajlandó a nemzetéért tenni is valamit. A csökkent magyarságtudata miatt pedig alkotásait vagy tevékenységét nem hatja át az egyetemes magyar kultúra szellemisége. Régebben a jugoszláv-ságára volt büszke, sokkal jobban, mint a magyarságára, ma viszont, mivel a titói világgal már nincs mit dicsekednie, a pozicionáltak a kozmopolitizmus és a neoliberalizmus eszméjének hódolnak, tagadva a nemzeti jelleg és az egyetemes magyar kultúrához való kötődés fontosságát, a többség pedig mély hallgatásba kényszerül.

Amikor e sorokat írom, Szerbiában már hónapokkal korábban megtörtént a hatalomváltás, de a rendszerváltás sajnos még várt magára, és ezért senki sem tudja, hogy sorsunk mely irányba mozdul majd el.

A politikai rendezésről szóló nyilatkozatok most még biztatóak, csak az a kérdés, hogy amikor a sorsunk megfelelő kerékvágásba juthatna, mi számottevő népcsoportként megmaradhatunk-e? Mert nemcsak a háború utáni nyomor hat ránk bénítóan vagy szór szét bennünket a nagyvilágba, és nem is csak a szerbiai hatalom beolvasztó kisebbségi politikája, hanem azoknak a jugoszláviai magyar értelmiségi csoportoknak a mind kifejezettebb gáncsoskodása is, amelyek most, de a múltban is a nacionalista szerb hatalom védőszárnya alatt tevékenykedtek, illetve tevékenykednek, és ha ma nem is kifejezetten bolszevista eszméket követnek, de a negatív értelemben vett (ál) liberalista, (ál)kozmetopolita irányvonalon mozogva, valamint a hatalmi pártok kegyeit keresve és a megszerzett pozícióikat óvva, számunkra destruktív tevékenységet folytatnak.

A jugoszláviai magyar értelmiség sajnos erkölcsileg (minimum) három részre szakadt. Az egyik oldalon állnak a régi és a mostani hatalmat mindenben kiszolgáló értelmiségiek, s mivel Szerbiában a valódi rendszerváltás még nem következett be, így a befolyásuk minden területen nagymértékben érezhető. A másik oldalon vannak a szóhoz alig jutó, politikailag nem kompromittáltak, akik a gáncsoskodások ellenére, bár sajnos szervezetenül, de erejükhöz mérten tevékenykednek a délvideki magyarság érdekében. Ha ezt az erőt valaki összefogná és a megfelelő irányba koordinálná, jelentős eredményeket lehetne felmutatni. Köztük, félúton állnak azok, akik bár nem részesei a hatalomnak (sokan közülük ezt nem is igénylik), de munkájukat anyagi juttatásokért hajlandóak felajánlani. Igaz, hogy ezeknek a munkáknak, alkotásoknak a többségéről nem lehet sok rosszat mondani, sőt nagy többségük publicisztikai, irodalmi vagy dokumentáló értéket képviselnek, egy dologban mégis el kell őket marasztalni: ezek az írók nem a jugoszláviai magyarság leglényegesebb gondjait tárják föl, hisz akkor nem is lenne a hatalom részéről igény rájuk. A szerzők szigorú öncenzúrázás révén csak olyan témákat választanak, amelyek semmiképp sem bírálják vagy sértik a hatalmat.

Ilyen viszonyulással viszont a múltban sem tudtuk, de még inkább a jövőben sem leszünk képesek a jogainkat érvényesíteni, és ez idővel közösségünk pusztulását okozhatja.

Értelmiségünk legveszélyesebb rétegét mégis az első csoportba tartozó köpönyegforgatók képezik, akik hajlandók bármilyen hatalmat kiszolgálni, csak azért, hogy az „értelmiségi elit” szerepét eljátszhassák. Ennek a színváltoztatásnak, a mimikrizálásnak, vagy ahogy Határ Győző fogalmaz „a vedlés természetrajzá-
nak” a legfőbb szabályait a következőkben határozza meg. Először le kell választani a „vedlésképtelenekeket”, mert akadályozzák a vedlést. Másodsor, beolvasztani minden „vedlésre képest”, akár alulról, akár felülről jön, mert „szükség van a neofiták dühös buzgalmára, csak úgy mint a vérfrissítésre.” Harmadszor „megalkotni a tömegkommunikáció új eszközeit”, mert „az Új Aranylegendához az új Arany Szótár” is szükségeltetik, hozzá kellő „ingoványos csizmadiafilozófiával,... templomhangulattal,... és üdvös szövegködösítéssel.” Végezetül betáplálni ebbe az elitbe a tudathasadásos lelkiállapotot, amelynek a cinizmus a legfőbb sajátossága. Ettől az értelmiségi rétegtől, és ez vonatkozik a hatalmon lévő magyar pártok vezető rétegére is, annak ellenére, vagy éppen azért, hogy hajlandó minden hatalmat kiszolgálni, és így a közéletben mindig jelen van, mégsem lehet semmi érdemlegest elvárni, hisz ezt a csoportot sohasem a közösség, még kevésbé a magyarság, hanem a saját karrierje érdekli. A dologban csak az a sajnálatos, hogy lényegében vagy legalább is jelentős mértékben ez a csoport irányítja a jugoszláviai magyar kulturális életet, s az ilyen szemléletmóddal és magatartással sohasem a délvidéki magyarság, hanem a hatalom érdekeit képviseli.

Ez a század az információszerzés és a tudás hatalmának az évszázada lesz. E tekintetben viszont a jugoszláviai magyarság katasztrofális, a végsőig kiszolgáltatott helyzetben van. Iskoláink a magyarellenes tantervek miatt nem a magyar nemzeti tudatot erősítik, a pedagógushivatást pedig az állami hatalmak a végsőig lejáratják. Így hivatástudatból csak néhány megszállott választja ezt a pályát. A magyar pedagógusok nagy többségét az arra alkalmatlanok, a divatosabb egyetemekről kihullottak tömege képezi, aminek a következménye az oktatás nagyméretű minőségromlása. Ma már azon sem csodálkozik senki, hogy Szabadka központjában olyan magyartanár tanítja az anyanyelvet, aki nem ismeri a helyesírást, vagy egy másik kisvárosban a magyar szakos nem hajlandó magyar köl-

teményeket a gyermekekkel megtanítani. Ezért a magyarságtudat-hasadásos állapotért természetesen a pedagógusképző intézetek is felelősek, mivel a nemzettudat formálása a pedagógusképző tanszékeken a legtöbb tanár szemében tabu téma és fölösleges. E szomorú helyzet ellenére a pedagógustársadalom mégis megbecsülést érdemel, mivel a botrányos fizetések ellenére vállalja a magyar fiatalok oktatását.

A mind kifejezettebb pedagógushiány, a magyar középiskolák elsorvadása és a magyar iskolarendszer szétziláltsága sajnos arra ösztönzi a tanulók egy jelentős részét, hogy szerb tagozatokra iratkozzon. De még ennél is veszélyesebb az a mind kifejezettebb törekvés, hogy a magyar tanulók továbbtanulásakor nem a négyéves, hanem az alacsonyabb képesítést nyújtó hároméves inasiskolákat választják, ezért az egyetemekről mindinkább kiszorulnak. Így viszont a magyar értelmiségi réteg reprodukciója nem lehet kielégítő.

Ha még számításba vesszük, hogy már évek óta épp az értelmiség hagyta el a legtömegesebben a szülőföldjét, akkor érthetővé válik, hogy a délvidéki magyarság egyre inkább értelmiségi és vezetői réteg nélkül marad. Igaz ugyan, hogy a jugoszláviai magyar sajtóban megjelentek olyan vélemények is, hogy nem az értelmiségnek, hanem a politikusoknak a feladata a vezetés, csak azt hallgatják el ezek a nyilatkozatok, hogy számunkra nem lehet közömbös, milyen képzettségűek a mi politikusaink. A politikában is, mint minden más szakmánál vagy hivatásnál ugyanis a rátermettség mellett a tudás elengedhetetlen követelmény, és az a legszerencsésebb, ha egy közösségnek a politikusgárdája az értelmiségiek köréből szerveződik. A jugoszláviai magyarság e tekintetben is nehéz helyzetben van. Nem kívánok ez alkalommal belebonyolódni a politikába, de azt mindenképp meg kell állapítani, hogy a jugoszláviai magyarság sorsát nagyon sokszor az arra alkalmatlanok, sőt gerinctelenek irányították. Politikusaink között még ma is sok a fölfelé bólogató, lefelé meg taposó egyén, a könyöklő sarlatán vagy az önös érdekeit a társadalom érdekei fölé helyező ügyeskedő. Ezért sokan viszolyognak a politikától, pedig a néppel nem megutáltatni kellett volna a politikát, hanem a politikai műveltségét magasabb szintre emelni. Mindez azzal magyarázható, hogy a nemzettudat sorvadásából eredően meghasonlott a lélek és az erkölcsös magatartás értékét veszítette.

A magyarságtudat hiánya sajnos a jugoszláviai magyar értelmiség szinte minden működési területén fellelhető, ami miatt az egyetemes magyar kultúrához

kötődő kapcsolata mind lazábbá válik. Ennek viszont az a következménye, hogy a délvidéki magyarságnak mind kevesebb a kapaszkodója, a támasza a nemzeti azonosságának megtartásában, ami előbb-utóbb a teljes beolvadáshoz vezet. Vegyük górcső alá ezt a problémát eddig nem vizsgált és elemzett összefüggéseiben.

Képzőművészeti élet

A magyar kisebbségek művészete, így a képzőművészet is, az egyetemes magyar és a nyugat-európai keresztény kultúra elvitathatatlan része. „Gyökerei és hajtása, a kortárs alkotók nem az ortodox, bizánci kultúrából merítkeznek. Minden szálon elvághatatlanul, 82 év után is a magyar kultúrához tartoznak. Függetlenül az erőszak szülte határoktól.” (Hajdú Demeter Dénes) E megállapítás az erdélyi, a felvidéki és a kárpátaljai képzőművészetre mindenképpen érvényes. Elég csak megemlíteni Kós Károly, Szervátiusz Jenő és Tibor, Gy. Szabó Béla vagy Páll Lajos művészetét, a kárpátaljai Horváth Anna kerámiáit és szobrait, vagy a felvidéki Szabó Gyula alkotásait. Ez a művészet az egyetemes magyarság kultúrájából, történelméből, néphagyományából, életfelfogásából táplálkozik. Alkotói millió gyökérrel kötődnek e nép világához. Az ilyen művészekből „soha sem lesz internacionalista bolsevik, vagy ennek továbbfejlesztett példánya, kozmopolita világfi. Az ilyen, Isten áldta-verte művészember, megmarad erkölcsi elveihez ragaszkodó, hűséges magyar alkotónak. Aki úgy válik európaivá, hogy a magyar lelkiséget és a nemzeti érzést modern szemlélettel, tökéletes mesteri tudással felvértezve az egyetemes művészet eszközeivel önti formába.” (Hajdú Demeter Dénes). A kisebbségben élő művésznél mindemellett más, több feladata is van. Művészetével adjon hangot a határon túlra kényszerült magyarság gondjainak, örömeinek, részese, hordozója legyen közösségi problémáinak, és mindezt tudatosan vállalja is.

A jugoszláviai magyar képzőművészet sem gyökértelen. (Igaz, hogy az utóbbi 56 év kommunista, majd nacionalis időszaka sajnos nem ismeri el a „jugoszláviai magyar képzőművészet” meghatározását. Szükséges azonban megjegyezni, hogy néhány éve a JMMT szervezésében létrejött ugyan egy időszakos vándorkiállítás, amely a jugoszláviai magyar festőket kívánta egybefogni, de a „testvériség-egység” elve továbbra is érvényesül. Ennek ürügyén a kiállításon szerb alkotók is jelen vannak, ezért ezt a rendezvénysorozatot nem lehet a jugoszláviai magyar képzőművészet sereg-

szemléjének nevezni.) A két világháború közti években, de közvetlen a háború utáni időszakban is a délvidéki magyar alkotók szorosan kötődnek az egyetemes magyar képzőművészethez. Húsvéth Lajos, Balázs G. Árpád, Baranyi Károly, Farkas Béla, Almási Gábor vagy Pandúr Lajos művészete rá a példa. A Nagybányai Művésztelepnek is voltak vidékünkéről látogatói, s ez a stílusukon is fölfedezhető. Az újabb generációk soraiban azonban már hiába kutatnánk hasonló kötődések után, ennek a nyomára sem bukkanhatunk.

Nézem a kiállításokat, amelyekből hetente több is van, hallgatom a nyilatkozatokat és a kritikákat, és eluralkodik rajtam a kiábrándultság, mert képzőművészeink nagy többségének rólunk, jugoszláviai magyarokról, nincs semmi mondanivalója. A képeken általában idillikus, már-már giccses táj, fák, bokrok, romos tanya látható, amelynek a látványa nem kelt a nézőben semmiféle érzést, gondolatot. A képzőművésznél a szemlélő számára nincs semmi mondanivalója, hisz ezek az alkotások nem is ezzel az indítással készültek. Valószínűleg csak az volt az alkotó célja, hogy a kispolgári izlést valamilyen formában kielégítse, vagy a különféle izmusok utánzásával készült alkotásokkal gondolati szegénységét palástolja. A témaválasztásnál nem veszik figyelembe az egyetemes magyar kulturális értékeket, a történelmet, népünk sorskérdéseit, mert nem is ezzel a szándékkal nyúlnak a témához, így nem is várható el, hogy rólunk bármit is el szándékoznak mondani. Én még nem találkoztam a vidékünkön olyan művésszel, aki a művészetről hasonlóan vallott volna, mint például Szervátiusz Tibor: „Az én célom az, ha magyarul beszélünk, akkor tudnunk kell azt is, hogy nekünk nem csak a nyelv az anyanyelvünk, hanem ahogy már Kodály is megmondta, a zene is épp olyan anyanyelvünk, mint a beszéd. De éppen ilyen anyanyelvünk és régebben sokkal inkább az volt, a magyarság művészeti megnyilvánulása is. Én ezt magyarul akartam elmondani. Ennek a magyar népnek, aki itt él. És nem mai nyugati nyelven és nem régi nyugati nyelven, nem görög nyelven.” Létezik-e ma ilyen jugoszláviai magyar képzőművészeti nyelv, amely a magyar kultúrából, a magyar történelemből vagy a magyar életből fakad, amely millió gyökérrel kapaszkodik az egyetemes magyar kultúrához, amelynek nyelve is, bár rendelkezik a helyzetéből adódó sajátosságokkal, de lényegében az egyetemes magyar kultúra vonulatába tartozik. Létezik-e ilyen értelemben délvidéki magyar képzőművészet, mint ahogyan létezik ilyen szellemiséget is tükröző erdélyi vagy felvidéki? Képzőművészeti múltunkról még el lehet ezt mondani, de a jelenkorról már kevés-

bé. Alig lehet vidékünkön fellelni olyan ma élő és alkotó szobrászt, festőt vagy keramikust, aki témaválasztásában a magyar történelem mozzanatait, tragédiáinkat vagy dicsőségeinket, kultúránk nagyjait ábrázolta volna, vagy néphagyományainkból, legendakincsünkől merített volna ihletet magas színvonalat képviselve. Igazságtalanok lennénk, ha nem említenénk meg azt a pár kivételt, akik legalább részben vagy olykor-olykor visszanyúlnak a gyökerekhez. A zentai Verebes György és Mezei Erzsébet, a székelykevei Péter László, a szabadkai Nemes Fekete Edit és Gyurkovics Hunor alkotásai némi reményt jelentenek egy délvidéki magyar képzőművészeti nyelv megteremtéséhez. Külön kell szólni Dudás Antal és Urbán Gábor munkásságáról. Dudás festményein ugyanis egy eltűnő világot jelenít meg szociografikusan, a falu és egyben a jugoszláviai magyarság pusztulását. Az egykézésből eredő magárahagyatottságot, a kilátástalan öregkort és az elszármazottak szomorú, otthonra vágó emlékeit tárják föl ezek a képek, rádöbbenve a nézőt az utódnélküliség nemzetpusztító bűnére. Urbán Gábor pedig talán az egyedüli festőnk (volt, mert már évek óta Magyarországon dolgozik), aki neves magyar költők, mint például Nagy László költészetét a képzőművészet eszközeivel is megjelenítette magas hőfokon. Természetesen a felsorolás nem a teljesség igényével készült.

A felsoroltak ellenére mégis azt kell megállapítani, hogy a jugoszláviai magyar képzőművészet nem rendelkezik olyan alkotóval, aki például Szervátiuszhoz hasonlóan 13 évig vésné, gyötörné a fekete andezit kőtömböt, hogy Ady portréját megalkossa, és benne az egész magyarság sorsát elmondhassa. Ezért összegezésként sajnálattal kell megállapítani azt a szomorú ténytet, hogy az egyéni fölvilanásokot kivéve, a jugoszláviai magyar képzőművészet nem a magyar kultúrában gyökerezik.

A félreértés elkerülése végett azt mindenképp ki kell hangsúlyozni, én nem azt óhajtom, hogy minden képzőművészünk a témáját a magyar kultúrából merítse, de azt igen, hogy gondolatokat közvetítsen, hogy legyen mondanivalója rólunk, az emberiségről, a világunkról, és ha módjában áll, akkor tegye azt a mi anyanyelvünkön, de semmiképp sem gyökértelenül. Mert minden fölfedezés, találmány, értékteremtő új stílusirányzat, még a legegényibb is, nem légüres térben, minden előzmény nélkül keletkezett, hanem az előző korok kultúrájából táplálkozott. Gyökeret verni pedig csak hazai talajba lehet, vagy ha mégsem, akkor az már a nemzetváltás mezsgyéjén mozog.

A legelszomorítóbb a helyzet az építészetünkben. Annak ellenére, hogy városaink, településeink a századforduló magyar építészetének a stílusjegyeit tükrözik, főleg a magyar szecesszió dominál, az utóbbi 80 évben épült épületeken mégis mindenütt egy idegen stílus a jellemző. El kell ismerni ugyan, hogy Magyarországon is a kommunizmus időszakában a rendszer szellemében fogant stílustalan kockaépületek voltak divatban, mégis lett volna lehetőségünk, például az egyházi építményeknél a hagyományainkat életre kelteni. Erre nem lehet mentség a szűkös anyagi lehetőség. Ezzel kapcsolatban azon is el lehet tőprengeni, hogy amikor a délvidéki magyarság nemzettudat-hiánya már a teljes beolvadásunk rémképét vetíti elénk, a most épülő templomainknak védszentjei miért nem lehetnek magyar szentek? Most, a kereszténységünk ezeréves évfordulóján, miért ne lehetett volna az Árpád-házi szentek közül védőszentet választani, ezzel is erősítve nemzeti önbecsülésünket? De erre a nemzettudat-hasadásos helyzetre senki sem ad magyarázatot. Némi reményt nyújtanak ugyan Horváth Lehel építőmérnök és Tóth Vilmos építész organikus stílust követő alkotásai, vagy a nagy ritkán fel-felbukkanó Makovecz Imre által tervezett épülettervek, de a délvidéki sárba ragadt izlésünk a továbbiakban is meggátolja minden szép álmot valóra váltását.

Hogy képzőművészetünk gyökértelensége és semmitmondása vagy a tömeges igénytelenség miatt kap mégis pozitív elbírálást, annak csak az lehet a magyarázata, hogy kritikussainkat nem érdeklik ezek a problémák. Nem tartják fontosnak ezeket a hiányosságokat vagy azért, mert nem magyar nemzetiségűek, illetve nem magyar érzelműek, vagy mert nem ismerik, de nem is érdeklik őket a mi sorskérdéseink. Sőt, minden magyar vonatkozású dolgot elítélnek, kigúnyolnak, és ha lehet, létrehozását meg is gátolják. Tipikus példa erre Kalmár Ferenc szoborterve, amelyet Szabadkán, a honfoglalás millecentenáriumán akartak felállítani, de épp az említett szellemiségű szakemberek (köztük magyarok) ellenvéleménye miatt ez füstbe ment. A leírtakban az a legelszomorítóbb, hogy a magyar szellemiség és tudat terjesztésének épp a hatalomhoz dörgölődő és a hatalmat bitorló magyar értelmiségiek a legbuzgóbb kerékkötői.

Zenei élet

A jugoszláviai magyar zenei élet a '80-as és a '90-es években, a kedvezőtlen körülmények ellenére is, színvonalasnak, felfelé ívelőnek mondható. Ez a megállapítás mind a klasszikus, mind a népzeneire vonatkozatható. A teljes valóság azonban az, hogy a jugoszláviai magyarság zenei műveltségét tekintve két részre szakadt. Létezik egy igen jelentős réteg, amely szolid zenei képzettséggel rendelkezik, rendszeres koncertlátogató, sokszor maga is amatőr muzsikus, illetve a népzene kedvelője, gyűjtője vagy aktív művelője. A másik oldalon pedig áll a tömeg, amelynek zenei igénye megrekedt a legsilányabb műdal és a muskátli zene színvonalán. Természetesen az ilyen fajta megoszlás a legtöbb nemzetnél vagy népcsoportnál jelen van. Itt most lényegesebb az a kérdés, hogy a mi esetünkben ezért ki, és ha van ilyen, akkor az mennyiben felelős. Elsősorban az értelmiség felelősségét tartva szem előtt, szükséges ezt a vizsgálódást elvégezni, elemezve a zenei oktatást, a népművelést, a médiumok ez irányú szerepét, a zenei közéletet stb.

Dicséretre méltó az a tény, hogy a jugoszláviai magyarság, számarányát tekintve, megfelelő számú zeneszerzővel rendelkezik. Még biztatóbb az, hogy itt minden korosztály képviselve van, és minden generáció a munkásságát a magyar zene hagyományából építi fel. Főleg a népdal ihleti meg zeneszerzőinket, mint például Király Ernőt, Megyeri Lajost, Molcer Mátyást vagy Verebes Ernőt. Főleg Megyeri Lajos munkássága kiemelkedő, de sajnós, amint az már felénk lenni szokott, külföldön elismertebb, mint itthon. A magyar zeneművészek szintén magas színvonalat képviselnek. Tehát e téren létezik egy jugoszláviai magyar zenei anyanyelv, amely szorosan kapcsolódik az egyetemes magyar zeneművészethez. Az viszont már sajnálatos, hogy e zeneszerzők tevékenységét a közönség részéről egy óriási közöny övezi. Ékes bizonyíték erre az a szégyenletes kiszámú hallgatóság, amely a jugoszláviai magyar zeneszerzők koncertsorozatán megjelenik. Még a helybeli zenetanárok sem tartják sokszor érdekesnek meghallgatni kollegáik alkotásait. Ez arra enged következtetni, hogy a hangversenyek közönségének egy jelentős része előítéllettel viseltetik az itteni zeneszerzők munkája iránt, s sznobizmusból vagy azért, mert az új stílust és irányzatokat nem képes könnyen befogadni, nem kíván részt venni e rendezvényeken.

Örvendetes dolog viszont az utóbbi évtizedekben a népzene reneszánsza. Arról, amiről a II. világhá-

ború utáni években azt feltételeztük, hogy e vidéknek nincs is jelentősebb népdalkincse, a kutatások és a kitarító gyűjtések nyomán bebizonyították, hogy mi sem vagyunk e téren szegényebbek másoknál. Ebben legjelentősebb érdeme van dr. Burány Bélának, Bodor Anikónak, Szöllősy Vágó Lászlónak, Király Ernőnek, Dudás Anikónak és még néhány elszánt gyűjtőnek. Az utóbbi években az archaikus vallásos énekek gyűjtése vett lendületet, ami a kommunista időszakban el sem volt képzelhető. De nem csak a gyűjtés, hanem a zenélés, a dal, a tánc is új lendületet kapott, és az a biztató, hogy ezt főleg a fiatalok karolták föl. Az utóbbi években egy egész csapat népdalénekes, zenész, táncos, illetve zenekar robbant be zenei életünkbe, s ők nemzetközi téren is az élvonalhoz tartoznak. A népnevelés és az önképzés itt csodát tett, de e csodának része az anyaországból érkező mind nagyobb méretű információáradat, és egyáltalán a fiataloknak ez a magatartása, hiszen tiltakozásként is felfoghatjuk az utóbbi években megerősödött magyarelles, a nemzetet veszélyeztető nyomás ellen, amire ellenreakcióként ilyen módon válaszoltak.

Ennyi örvendetes dolog sajnós már nem mondható el a hivatalos zenei oktatásról. Az általános iskolákban az énektanítás már évtizedek óta tized- vagy huszadrendű tantárgy, ha oktatják is, azt nem magyar szellemben teszik, a magyar zenét és a népdalt csak mutatóba mint a „testvériség és egység” egyfajta bizonyítékaként említik. A Kodály-módszer a jugoszláviai iskolákban, ha nem is kifejezetten tiltott, de semmiképp sem kívánatos. Annak ellenére, hogy a zeneiskolai oktatásunk magas színvonalú, kiváló zenészeket nevelnek, de a Kodály-módszert itt sem alkalmazzák, pedig a kecskeméti Kodály Intézet alig 100 km-re van például a szabadkai zeneiskolától. A magyar zene és a népdal oktatásának hiánya, de azt is mondhatnánk tiltása a hatalom részéről, a megsemmisítésünk, beolvasztásunk tudatos eszköze. Ezért nagy felelősség hárul a magyar iskolák pedagógusaira, mert ha ők egészséges nemzettudattal rendelkeznek, akkor a tiltás ellenére is módot találnak becsempészni az oktatásba, beoltani a tanulóba a magyar zene és a népdal szeretetét. A gond csak az, hogy a tanító- és tanárképző karokon nem képeznek ilyen szellemiségű pedagógusokat, a hatalom magyarelles politikája miatt nem képesek egészséges nemzeti szemléletű és lelkiületű pedagógusokat nevelni. Ezért ebben a küzdelemben csak azokra az oktatókra számíthatunk, akiket a családban megfelelő nemzettudattal vértettek föl. Ha viszont szá-

mításba vesszük azt a tény, hogy a kisebbségi sorsban felnövők harmadik vagy negyedik generációjánál tartunk, akiknek a magyar kultúráról szerzett ismereteik végtelenül hiányosak, hisz az iskolában erről nem hallhattak semmit, így magyarságtudatuk sem megfelelő. Ezért mind kevesebb az esély arra, hogy a gyermekekben a család alakítsa ki a megfelelő nemzettudatot, ami olyan pedagógusokat tudna a későbbiekben biztosítani, akik a magyartalan tantervek ellenére is, tudatosan vállalva magyarságukat, nemzeti szellemben hajlandók nevelni a fiatalokat.

Még elszomorítóbb a helyzet az elektronikus média zenei műsorpolitikáját illetően. Pedig a népnevelésben rájuk vezető szerep hárul, hisz a tömegekre a legnagyobb hatása a tévének és a rádióknak van. Ezért az ott dolgozó értelmiségieknek e vonatkozásban óriási a felelősségük. Mivel a zenének nemcsak szórakoztatási célja van, hanem léleknevelő is, ezért a rádióknak valamint a tévének is „egyrészt ki kell elégítenie előfizetői túlnyomó részének a jogos igényeit ... a szórakoztató zene irányában, másrészt nyomról-nyomra, lépésről-lépésre magasabbrendű zenekultúrát kell a sok százezer rádióhallgató lelkében elültetni” (Káldor János). Természetesen ezt nagyon vigyázva, körültekintően kell végeznie, hisz a rádióhallgatók nagy többsége amint meghallja, hogy a műsorban majd komolyzenét fognak sugározni, rögtön elcsavarja a rádiót. Biztos az, hogy a zenei szerkesztőt kétségek gyötrik az árnyok meghatározásakor, de az olyan egyoldalúság, ami például a Szabadkai Rádióban jelen van, már megengedhetetlen. Mert nem követ-e el bűnt az a zenei képzettséggel rendelkező értelmiségi, aki a jugoszláviai magyarságot zenei analfabetizmusra ítéli? Mélyen erkölcstelen és elítélendő dolog, „ha valaki olyan kulturális árut, portékát ad el az egyszerűbb embereknek, amellyel ő maga nem él, sőt azt megveti, lenézi. A jó üzlet miatt azonban gátlástalanul él a társadalmi hierarchia alsóbb szintjén élő néprétegek ízlésének, igényességének primitív szinten tartásával.” (ifj. Fasang Árpád) Ez a magatartás sajnos mind a jugoszláviai magyar tévében, mind a magyar műsorokat is sugárzó rádiókban jelen van, ami miatt az ott dolgozó értelmiségieket tartom felelősöknek. A kis számú és gyenge hatósugarú kereskedelmi médiumoknál ez a hozzáállás még valamennyire érthető, ami nem jelenti azt, hogy meg is bocsátható, de a közszolgálati tévé és rádió esetében ez a magatartás már társadalmilag károsnak mondható. Itt elsősorban az újvidéki, valamint a szabadkai tévét és rádiót kell górcső alá venni. Főleg a Szabadkai Rádiót, mivel a többi a szerb nacionalista hatalom teljes irányí-

tása alatt áll, így érthető, hogy nem a délvidéki magyarság érdekeit kívánja szolgálni. A Szabadkai Rádió viszont a magyar többségű szabadkai és magyarkanisai önkormányzat hatáskörébe tartozik, ezért jogosan várhatnánk el, hogy a magyarság kulturális felemelkedését segítse, amellet, hogy szórakoztat is. Ezzel szemben mi tapasztalható? A klasszikus zenének a Rádió műsorában már évek óta hírmagja sincs, de nemcsak a komolyzene van száműzve a műsorpolitikából, hanem az egyházi zene, a könnyebb fajsúlyú, de épp olyan értékes operett, a régi magyar zene, sőt még a mindenki által élvezhető csárdások és nóták sem kapnak elég teret. Ehelyett vég nélkül közvetítik az értéktelen, idegen nyelvű diszkózenét, amelyre csupán egy szűk hallgatósági kör tart igényt. E zenei műsorpolitikának a legelfogadhatatlanabb és bírálatot érdemlő része mégis a zenés üdvözletek zenei anyagának minősége. Az még csak érthető, hogy egy közszolgálati rádió úgynevezett „muskátlí”-zenét is sugároz, de az megbocsáthatatlan, hogy ezt olyan zenekarok szerepeltetésével teszi, amelyeknek a zenei produkciójuk már-már minősíthetetlen. Nem csak a hangszerelés ismeretlen a számukra, de nagyrészüket a kottát sem ismeri. Hamisan, pontatlanul játszanak, ismeretlen előtűk a légzéstechnika, a kulturált éneklés követelménye, a dalok szövegei a jó ízlés határát súrolják, és ennyi hiányosság ellenére mégis helyet kapnak a műsorban. Ezzel a műsorszerkesztő tudatosan terjeszti az igénytelenséget, zülleszt a lakosság zenei műveltségét, zenei analfabetizmusra ítelve a délvidéki magyarságot, annak a gondolata pedig már föl sem merül benne, hogy a rádió ízlést is formálhatna, és kulturált szokásokat alakíthatna ki.

Tudom és elismerem, hogy a Szabadkai Rádió nehéz helyzetben van, amikor ezerrétegű hallgatóságát jól akarja szolgálni. Nem kétséges, hogy a könnyűzene sugárzását megfelelő mennyiségben, minőségben és a magyar, valamint az idegen nyelvű zeneszámok ésszerű arányát szem előtt tartva kell megtennie, de a rádióban dolgozó értelmiségnek „ezen kívül arra is kell törekednie, hogy ... a zenei ízlést és műveltséget megfelelő zenei előadások, magyarázatok, nem unalmas, de könnyen érthető, élvezetes zenei rádiópedagógia útján fejlessze.” (Káldor János). És mivel ez a rádió a magyar kisebbség intézménye is, az is a feladata lenne, hogy a műsorával, amiben a zenének kiemelt szerepe van, a nemzettudatot is erősítse. Zenei műveltségünk fejlesztésében ez lenne az egyik, de az is lehet, hogy a legfontosabb feladata.

Színházi élet

A jugoszláviai magyar hivatásos, illetve amatőr színjátszásról a médiumokban bár nap mint nap jelenik meg valamilyen tudósítás, interjú, kritika, bemutató-előzetes, stb., mégis, ha valaki ennek az értékelésére szánja rá magát, annak többszörösen meg kell fontolnia azt. Főleg azért, hogy a jobbitás szándékával írt bírálat nehogy a kiábrándultság vagy a sértődöttség miatt visszavesse a munkát. A jugoszláviai magyar közéletben ugyanis bármiféle alkotás kritikáját, ha az nem egyértelműen pozitív, az alkotó a személye iránti sértegetésként könyveli el. Ilyenkor nem használ a legmeggyőzőbb érvelés vagy a tények felsorolása sem, mert az esetleges válasz nem a bírált tárgyra, hanem a bíráló személyére szorítkozik, és a megbírált nem a maga igazát bizonygatja, hanem a kritikus tudását, képességeit vagy a bírálatának jogosságát kérdőjelezi meg. Így a jugoszláviai magyar kultúra kritikája vagy csak dicsérő vagy személyes vádaskodásba torkollik, és ezt a kritikusok általában nem hajlandók vállalni. Emiatt sokszor az értéktelen alkotások kapnak nagyobb publicitást, de az sem ritka, ha csak ezekről ír a sajtó. Ami még elszomorítóbb, hogy emiatt a nem őszinte értékelések miatt nem alakulhat ki egy egészséges irodalmi, művészeti, publicisztikai, közéleti vita, ami az értékek megszületését serkentené. Ezt még bonyolítják a különböző érdekcsoportok párharcai, aminek az a következménye, hogy a csoporton belüliek alkotásairól csak jót szabad írni, mert ezt várja el a párt- vagy a csoport-ideológia, a másként gondolkodók vagy az eretnekek munkáit pedig erény elmarasztalni.

Vállalva e veszélyeket, mégis megpróbálok egy szubjektív értékelést adni arról, hogy mennyire van jelen az egyetemes magyar kultúra a jugoszláviai magyar színjátszásban. Mindenképp ki kell hangsúlyozni, hogy ez az értekezés nem esztétikai bírálatot kíván mondani, nem a színjátszás színvonalát akarja feltérképezni, csupán azt vizsgálja, hogy Thalia papjai az egyetemes magyar kultúra révén mennyire tudják a jugoszláviai magyar kisebbségben erősíteni a nemzeti öntudatot, az anyanyelv szeretetét, mennyire szolgálják a megmaradásunkat, a lakosság művelődését és mindenképpen azt, hogy ezt a nemes feladatot mennyire tudatosan vállalják.

Gerold László a Száz év színház (Forum, Újvidék, 1990.) című könyvében a magyar színház szerepét az első világháború végéig a következőkben határozza meg: „a nyelv művelése, a nemzeti kultúra szol-

gálata, az erkölcsi jobbitás, a kellemes időtöltés, a műveltség terjesztése, a hazafiasság ápolása, a közéletiség, a politizálás, a létezés bizonyítása, a mulattató kikapcsolódás, stb.”. Természetesen mindezek a funkciók a különböző korokban és politikai helyzetekben más-más hangsúlyt kaptak és a színház feladatkörében különböző mértékben tükröződtek. Azt azonban meg kell állapítani, hogy a magyar társadalom felívelő korszakaiban, mint például a felvilágosodás korában vagy a reformkorban, a nyelvművelés és a nemzettudat erősítése a színjátszásban kiemelt szerepet kapott. A trianoni békediktátum után a határon túlra szakadt magyarok számára a színházaknak, legtöbbször sajnos csak az amatőr művelődési egyesületeknek, a már felsoroltak mellett, a nemzetmegtartó szerepet is fel kellett vállalniuk. A két világháború között a kultúregyesületek (hivatásos színház ugyanis nem működhetett) méltóképpen betöltötték ezt a szerepet, természetesen az erejükhez és színvonalukhoz mérten, ami semmiképp sem jelenti azt, hogy az igényeket teljes mértékben kielégítették. A hivatásos színjátszást ugyanis az amatőr együttesek teljes mértékben nem pótolhatják. Ezért a vizsgálódásunk tárgya, hogy vajon a mostani délvidéki magyar színjátszás mindezt a szerepet képes-e betölteni.

Jugoszláviában csak két önálló hivatásos magyar színház létezik, az Újvidéki Színház és a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház. A másik szabadkainak, a Népszínháznak egy igazgatás alatt álló szerb és magyar társulata van, a Gyermekszínháznak viszont nincs önálló két társulata, csupán külön magyar, illetve szerb nyelvű előadásokat mutat be. A ristiçi színház említést sem érdemel, viszont szólni kell a Tanyaszínházról, amely ugyan nem mint intézmény működik, hanem a Színművészeti Akadémia hallgatóiból és amatőr színészekből néhány hétre összeállt csoportról van szó. Mindehhez szorosan kötődik még az újvidéki Színművészeti Akadémia, és ezek együttesen alakítják a hivatásos jugoszláviai magyar színházi életet.

A hivatásos jugoszláviai magyar színjátszás szerepét tekintve sajnálattal kell megállapítani, hogy a már felsorolt számtalan funkcióból mára csupán a mulattató kikapcsolódás és amint Torok Csaba írja, „a létezés bizonyítása” maradt meg, viszont kiemelt jelentőséget kapott a színészi, illetve a rendezői önmegvalósítás lehetősége, amely időnként kiemelkedő színvonalú előadásokat produkált. Ez utóbbit természetesen csak helyeselni lehet, de csak addig, amíg nem válik öncélúvá, a színészi vagy a rendezői alkotás egyedüli

céljává. A kommunista időszak állami finanszírozása ugyanis olyan lehetőséget nyújtott a színházaknak, hogy azok működését a közönség anyagi támogatása nem befolyásolta. Ezért a színházaknak nem volt feltétlenül fontos a közönség igényeihez, még kevésbé az ízléséhez alkalmazkodniuk, sőt kínálta a lehetőséget, hogy a színészek és a rendezők a saját színészi, rendezői ambícióiknak hódoljanak, miközben a nézők, sokszor épp emiatt magára hagyták a színházat. Az idegen irányzatok felelőtlen és gátlástalan majmolásával, a külsőségek, az öncélú formák és kifejezőeszközök, Latinovits szavaival szólva „táj-idegen formai elemek, szatirikusabban szólva lbusz-elemek” alkalmazásával olyan színjátszási stílust erőltettek a nézőkre, hogy azok fokozatosan elfordultak a színháztól. Ezt még fokozta az a műsorpolitika, amely a délvidéki magyarság problémáiról, súlyos gondjairól, fogyatkozásáról, nemzetudat-vesztéséről, világgá futásáról, stb. nem akart tudomást venni. Már a darab megválasztásakor az igazgatók gondosan ügyeltek, nehogy a hatalom magyarkodással vádolja meg őket, miközben az öncenzúrázással átestek a ló másik oldalára. Ennek a szemléletmódnak az lett a következménye, hogy főleg idegen szerzők műveit tűzték műsorra, amelyekben egy szó sem hangzott el a magyarság említett gondjairól, ami miatt a nézők tőlük idegennek érezték a színházat, miközben az előadásokra éhes közönség nem volt képes az ilyen jellegű kultúrigényét kielégíteni. Pedig „többször elhangzott már különböző fórumokon, hogy csak azzal tudunk hatni a világban, ami a mienk: a mi valóságunkból, a mi életünkéből szervesen kihajtó. Furcsa és életképtelen és groteszk is, ugyebár (ál)groteszk), az a növény, amelynek gyökerei Németországba vagy Angliába nyúlnak, leveleit pedig a pesti aszfalton hajtja. Más az éghajlat, nem is beszélve a társadalmi berendezkedésről. ... Aki nincs tisztában a tartalommal, vagy képtelen azt átélve kifejezni, mindig a formákhoz menekül. Nagyképűséggel álcázza tudatlanságát, alkalmatlanságát, helyesebben impotenciáját – nem ismeri mesterségét, amelynek tárgya, anyaga és vágya az ember.” (Latinovits Zoltán).

A jugoszláviai magyar színészképzésben sajnos nagy hiányosságok vannak. Ebben nem csak a Színházművészeti Akadémia oktatási színvonala a vétkes, hanem és sokkal inkább a középiskolai képzésünk. Mivel a Főiskola hallgatói általában a különböző szakiskolákból verbuválódnak, ahol az alapműveltség oktatása csak tizedrangú feladat, gimnáziumi érettségije a színészelölteknek, különösen a korábbi években, csak el-

vétve akadt, ezért a végzős színészek általános műveltsége nem kielégítő. A teátrális gesztikulálás, amely legtöbbször nincs összhangban a mondottakkal, még kevésbé szolgál a gondolat hangsúlyozására, ami az egyedüli célja lenne, vagy a műveltséget bizonyítani igyekező felvett póz és a finomkodó, nem a jellemből fakadó beszédstílus általában a fogyatékoságokat palástolja. Sok színész nyilatkozata általában csak a „csinálásra” szorítkozik, a művészi hitvallás a vallomásukból rendszerint kimarad. Azért van számos jó példa is, legutóbb Kovács Frigyes társulatigazgató fogalmazta meg a szabadkai színtársulat újraélesztésekor a színháza szerepét: a közönség „kérje tőlünk számon az igényességet, az ember, a humánium felmutatását, mert az igazmondás nem csak eltökéltségünk, hanem kötelességünk, hitvallásunk mozgatórugója...” (Meghívó az 1994. X. 7. bemutatóra.) Az 1999-es évadnyitón a színészekről Kovács elmarasztalóan azt is megjegyezte, hogy a szabadkai színészek általában nincsenek ott az irodalmi rendezvényeken, a tárlatmegnyitáson, a színház egykori nagyjainak a temetésén, és az új színház épülettervének a bemutatásán sem voltak jelen. Ez azt jelenti, Kovács szerint, hogy színészeinket egyáltalán nem érdekli a színházunk múltja, sem a jövője, de a jelenre is csak pislantanak egyet. Hol van a színész etikája és a műveltség utáni vágya? Pedig „a színész hiába születik művészi adománnyal, mesterségét művészi fokon csak szakmájának különleges ismeretében tudja megszólaltatni”- írja Latinovits. A színészek nyelvi készségéről Nánay István a Színház c. lap főszerkesztő-helyettese és az 1999-es kisvárdai fesztivál művészeti tanácsának tagja a következőképpen nyilatkozott: „a magyar nyelv, a magyar beszéd terén nagyon erős romlás tapasztalható. A színészek képzettsége is megkérdőjelezhető, ami a beszédtechnikát, művészi beszédet illeti. Amikor a produkcióban megszólalnak, nagyon sok baj van energiamennyiségben, hangsúlyokban, hanglejtésben... minden színészi kifejezés általános: vagy kiabálnak, vagy suttnognak, nincsenek átmenetek, árnyalatok, mélységek, nincs mögöttese a szövegnek, a szituációnak, ami részben képzési probléma...” (Magyar Szó, 1999. VI. 20.) Nánaynak ez a megállapítása természetesen az egész határon túli színjátszásra vonatkozott, de ha szem előtt tartjuk, hogy a határon túlra szakadt magyar lakosok közül mi, délvidékiek beszélünk a legszintelenebbül és a legkevertebb nyelven magyarul, akkor nem kétséges, hogy ez a kritika ránk hatványozottan érvényes. A szintelen nyelvezet, a gondolatsegénység és a nehézkes

kifejezési készség oka legfőképp az irodalmi műveltség hiányosságában keresendő. Ennek ellenpéldáját nyújtotta Daróczy Zsuzsa művészete (a múlt idő azért indokolt, mert elhagyta vidékünket). Irodalmi jártasságát az is bizonyítja, hogy már a rendszerváltás előtt, amikor még Pilinszky költészete csak megtűrt, de inkább elhallgattatott volt, ő egyedül, minden támogatás nélkül egy egész estét betöltő Pilinszky-műsort mutatott be. Képzettségét Weöres Sándor *Psyché* c. versciklusának a bemutatása is megerősíti. Hogy tehetsége csak az egyéni alkotásokban tudott felcsillanni, annak egyedüli oka a szakmai féltékenység és a gáncsoskodás. Az a méltatlan csönd is, ami Daróczy művészetét körülveszi, abból ered, hogy a színházzal szembeni igényessége megkérdőjelezi mások sikereit. Mi más lenne a magyarázata annak, hogy nevét már évek óta meg sem említik, miközben nap mint nap jelennek meg a sajtóban a különböző interjúk, színészportrék, visszaemlékezések, színháztörténeti írások, stb., amelyekből Daróczy Zsuzsa neve rendre kimarad. Azóta a színházainkban a versmondás a mélypontra süllyedt. Pedig „a magyar költészetnél szuggesztívebb, kifejezőbb költészet nemigen akad a világon... A színház művészeinek tanítómesterei a költők.” (Latinovits Zoltán) Épp ezért már többször elhangzott az a javaslat, hogy a Tanyaszínház, ha már számtalan magyarul falut fölkeres, miért nem tűz a műsorára a fő előadás bemutatása előtt néhány könnyen befogadható verset, észrevétlenül terjesztve ezzel a magyar kultúrát, az anyanyelv iránti igényt és a nemzeti öntudatot. De sajnos az a cél, amely a Tanyaszínházat létrehozta és útjára elindította, az a hivatástudat, hogy az Isten háta mögötti magyar falvakba eljusson a magyar szép szó, erősítve ezzel a magyarságtudatot, a reményt a megmaradásra, már régen szertefoszlott. Ezt bizonyítja az a műsorpolitika, amely idegen, problémáinktól távol eső darabokat mutat be, magyar szerző művét csak elvétve játsszák, azal a magyarázattal, hogy az is elég, ha a falusi nép jól mulat, és úgy is van elég gondja-baja, ezért nem fontos, hogy az előadásokon is a saját problémáin rágódjon. Még elszomorítóbb az, hogy az utóbbi években a Tanyaszínház színészeitől még véletlenül sem hallani, hogy ők küldetést vállalnak. Hogy azért teszik ezt a különben áldozatos munkát, hogy a délvidéki magyarságot megerősítsék hitében, a szülőföldhöz való ragaszkodásában, nyelvében, kultúrájában és egy kis reményt, magyarságot vigyenek oda, ahol már fogytán van a kitarítás, a nemzettudat. Nyilatkozataik szerint mindez csak egy főiskolai gyakorlat, ahol alkalmuk van

kipróbálni tehetségüket és az addig tanultakat, amit viszont elhallgatnak, hogy teszik ezt minden felelősség nélkül, hisz a falvak közönsége már azért is boldog, ha a színpadról magyar szót hallhat. Azt, hogy jóval több magyar irodalmat is lehetne nyújtani, megszólaltatni Petőfi, Arany, Ady, stb. költészetét, délután a gyermekeknek műsort adni, az nem is merül fel a rendezőkben. De miként lehet elvárni a színinövendékektől, hogy ezeknek az elveknek a követői legyenek, ha az egyik színházigazgatónk, aki különben annak a Risticnek volt a munkatársa, aki feladatául kapta és meg is valósította a szabadkai magyar színház felszámolását, így nyilatkozik: „Magyarországot én nem tekintem anyaországnak...” (Szabad Hét Nap, 1999. VII. 21.) Az igaz, hogy a nemzet nagyjai, köztük Ady vagy Petőfi, olykor korholták a magyarságot, de hazájukat sohasem tagadták meg, amint Petőfi írja: „Mert szeretem, hőn szeretem, imádom / Gyalázatában is nemzetemet.”

E téren sajnos más színházunk tájékán sem biztatóbb a helyzet. A szép magyar szó, a nemes gondolatok lüktetése, a nemzeti öntudat hangsúlyozása, legalábbis a műsorpolitikát tekintve és a tervek szerint a továbbiakban is csak mellékes feladatot jelent. A ristici elvek ismét kísértének, miszerint az anyanyelv és a nemzeti sajátosságok nem lényegesek, most a globalizáció és a kozmopolitizmus a divat. Erre lehet ugyanis következtetni a következő igazgatói nyilatkozatból: „a tervem az, hogy a Monarchia utódállamaiban működő színházak olyan közös produkciót készítsenek, amely az Interneten keresztül kommunikálna egymással, tehát egyidejűleg játszaná 4 – 5 színház ugyanazt. A bejátszásokat a szatellit-hálózaton keresztül lehetne megoldani, így eljutnánk a technika segítségével egymás színházába. Mert a földi határok lassan lezárulnak, maradnak az égi csatornák.” Én nem vagyok meggyőződve, hogy a délvidéki magyarságnak most ilyen színházra lenne szüksége. Sokkal inkább olyanra, amelyben „a konstruktív gondolkodás szilárd, organikus gondolkodást jelent. Elszakíthatatlan a nép legjobbainak gondolataitól, elszakíthatatlan a Földtől, amely szült, ápol és eltemet. Általánosságban itt nem lehet alkotni... Tudósokkal összefogva kellene kibányászni az emlékek és hagyományok sűrűjéből, tapasztalatok sokaságából, halott nagyjaink életéből, a művészet jellegéből azokat a csalhatatlan jeleket, jegyeket, amelyek a magyar színház sajátosságai kell legyenek.” (Latinovits Zoltán).

Szerencsénkre valamivel jobb a helyzet az amatőr színjátszásban, legalábbis ami a szemléletmódot illeti. A nemzettudat és az anyanyelv ápolása, a küzdés a megmaradásunkért itt elsődleges és hangsúlyozott szerepet kapott. Ezt méltón tükrözi egy, a közelmúltban meghalt amatőr színész, rendező, népművelő, Berta Ferenc vallomása: „Rám nagy szükség van, ezt tudom, innen én nem moccanhatok semerre. A feladatom csupán annyi, hogy megőrizsem ezt a maroknyi, de összetartó közösséget, a magyarjainkat, s azért is vagyok itt, hogy merészet álmodjak...” Egyes hivatásos színházigazgatóink példát vehetnének róla és tanulhatnának tőle nemzet- és hivatástudatot. Az amatőr egyesületek ugyanis magyar szerzők műveinek a bemutatását tartják elsődleges feladatuknak, betöltve ezzel némileg azt az űrt, amit a hivatásosok elmulasztanak. Jobban alkalmazkodnak a nézők igényeihez, amit hajlandók ki is elégíteni. Legnagyobb hiányosságuk azonban épp ebből fakad, ugyanis az amatőr tevékenység általában nem, vagy csak részben formálja megfelelő irányban a közönség ízlését. Ez nemcsak a színjátszásra, de még inkább a különböző dalestekre, illetve zenei fesztiválokra vonatkozik. Jellemző példája ennek a torontálvásárhelyi magyarnóta-rendezvény, amely már-már a giccs határát súrolja. Ennek ellenére mégis szükségesnek kell elfogadnunk, mert még így is az egyetemes magyarsághoz való kötődésünket erősíti. Természetesen az amatőr mozgalom nem helyettesítheti teljes mértékben színházaink mulasztását, azt az igényt, hogy ne tájidegen, hanem hozzánk közelálló, rólunk szóló, gondjainkat taglaló, az egyetemes magyarsághoz kapcsolódó darabokat is bemutassanak, mert ezeknek az amatőr előadásoknak a színvonala legtöbbször nem éri el a hivatásosokét. Persze itt nem szabad általánosítani, mert ezt semmiképp sem lehet minden amatőr munkára vonatkoztatni. Az amatőr együttesek ugyanis sokkal szerteágazóbb és sokrétűbb tevékenységet folytatnak, amellyel nagyon sokszor országos sikereket érnek el, de az is megtörténhet, hogy túlszárnyalják a hivatásosok előadásainak színvonalát. Mindenképp említést érdemel a Versmondók Egyesülete és a Csáth Géza Művészetbaráti Kör, amelyeknek tagjai a szép magyar szó szerelmesei, de ide sorolhatók a népművészet jeles képviselői is, mint például a népdal, a népzene és a néptánc művelői, akiknek eredményeit az egész Kárpát-medencei régióban jegyzik és elismerik. A közreműködésük nélkül jóval szegényebbek lennénk, hisz sok esetben ezek képezik a különböző ünnepek, jótékonyági rendez-

vények, megemlékezések, stb. műsorainak gerincét, de az sem ritka, hogy az egészét. Szólni kell még a színésznevelő munkáról, amit például a magyarkanizsaiak végeznek, vagy a zentaiak kísérletező színelőadásairól. Ez utóbbi kiemelkedő jelentőségű, hisz ez jelenti a fejlődést és elégíti ki a fiatalok újtási igényeit. Ők jelentik a jövőt, vagy ahogy Illyés Gyula írja: „én őket, az így működőket, / a haladókat, s harcolókat / vallom a > terep-fölverőket< példaképül! A holnap / felé ők jelzik az irányt.” Nem kétséges ugyanis, hogy a rendezőknek, színészeknek és minden színházi dolgozónak követnie kell a világ színjátszásának mozgását, irányzatait, irodalmát, a különböző nemzetek stílusváltozatait, és elsajátítani, ami értékes, hasznos és nálunk is alkalmazható, de csak úgy, hogy a gyökerek megmaradjanak. A magyar kultúra ugyanis a gazdagságát épp annak köszönheti, hogy magába tudta olvasztani más népek kultúráját, miközben őrizte és megőrizte nemzeti sajátosságait.

Lezárva ezt a témát, fontosnak tartom ismét Latinovitsot idézni: „A művész gondolkodása... helyhez kötött, gyökeres, organikus gondolkodás. Homérosz, Szophoklész, Dante, Shakespeare, Tolsztoj, Csehov, Dosztojevszkij, Ibsen, Shaw nem jellegzetesen nemzeti művészek? Természetesen azok. Az olyan gondolkodó, akinek gondolatai felfoghatatlan antennákkal nem kapcsolódik születőtájához, népe földjéhez: színház számára jóformán használhatatlan, szervesen elméletei elszállnak fülünk mellett. Az illúziótlanítás, elidegenítés ködös elmélete megvalósíthatatlan gyakorlatot eredményez, művészietlen, ostoba, kétségbeejtő helyzetet teremt.” Jó lenne ezt minden magyar színházban dolgozónak megszívlelni és követni is.

A jugoszláviai magyar irodalomnak és a sajtónak az egyetemes magyar kultúrához kötődő viszonyáról (bár ezek hatása a délvidéki magyarságra a legerősebb), ez alkalommal nem szólnék, mert ezt a témát számtalan könyv (Kiss Ferenc: *És Szabadka ...* stb.) és tanulmány már megvilágította. Itt csupán annyit jegyeznek meg, hogy a jugoszláviai magyar irodalom „hivatalos” szövevei (néhány kivétellel), de a sajtó is, mindig az egyetemes magyar irodalomtól való függetlenséget és főleg a különbözőséget, a másságot hangoztatták. Nem kétséges, hogy ennek az irodalomnak vannak helyi sajátosságai, hisz már a jugoszláv irodalom hatása és kapcsolata sem mellőzhető, mégis meglepő az a „csúcsértelmiség” által hangoztatott elkülönülési törekvés és a jugoszlávtság túlzott hangoztatása.

Összefoglalás

Összefoglalva az elmondottakat, megállapítható, hogy a jugoszláviai magyar kultúra számos ágazata nem kötődik kellő mértékben az egyetemes magyar kultúrához: témaválasztásnál a művészek nagy többségét nem érinti meg vagy még kevésbé érdekli a magyar múlt, jelen és jövő. Stílusirányzatokban szívesebben követik az idegent. Mondanivalójukban csak elvétve találhatók meg a délvidéki magyarság gondjai és általában nem tartják feladatuknak a nemzeti öntudat erősítését, hisz maguk sem rendelkeznek kellő módon ezzel. Gyökértelenül, a délvidéki magyarság gondjai iránti érdektelenséggel ez a kultúra nem képes feladatát teljes egészében betölteni. A jugoszláviai magyar értelmiségnek ez a tudathasadásos magatartása legfőképp a magyarságtudatának hiányából fakad, és sajnos mindez átsugárzik a délvidéki magyarság egészére is.

A megoldást természetesen (számos más teendő mellett) a nemzettudat általános erősítése jelentené, ami a mostani körülmények között úgy tűnik, hogy csak óriási erőfeszítések árán valósulhat meg. A család szerepére, bár ez lenne a leghatásosabb, a mi viszonyaink között nemigen lehet számítani, hisz a szülőknek a nagy többsége sem rendelkezik, a már említett 80 évnyi kisebbségi oktatáspolitiká miatt, erős nemzettudattal. Az iskolák tananyaga, de főleg a szellemisége továbbra is a magyar gyermekekben a jugoszláv eszméjét tudatosítja, és csak a pedagógusok öntudatán vagy jóindulatán múlik, hogy a magyar kultúráról mennyit hajlandók szólni. Itt viszont óriásiak az eltérések. Vannak kiváló pedagógusaink, akik a lehetetlent is megpróbálják, hogy magyar betűvetésre és a magyar kultúra kiváló eredményeire tanítsák a gyerekeinket. A gondot inkább és főleg az ifjú pedagógusgeneráció oktatása jelenti. A pedagógusképzés ugyanis, bár többé-kevésbé magyar nyelven folyik (ez csak az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékére, valamint a zombori Tanítóképző Egyetem Szabadkára kihelyezett tagozatára vonatkozik), de szellemiségében sajnos nem magyar. Az újvidéki tanszék már a megalakulásától kezdve mind a mai napig a jugoszláv szellemiség szószólója volt és maradt, tanári karának egy jelentős része pedig kétségbe vonja a magyarságtudat erősítésének fontosságát. Illyés Gyula csúfos rágalmozásának a szelleme még továbbra is kísért, és semmi jele sincs, hogy hamarosan változás következzen be. A zombori tanítóképzőben évekig a tantárgyak zömét szerb nyelven adták elő, csak az utóbbi három évben sikerült ki-

tartó küzdelem árán kiharcolni, hogy Szabadkán kihelyezett tagozatot hozzanak létre, ahol minden tantárgy oktatása magyar nyelvű. Személyes érdekek miatt azonban az intézetben olyan tanárok kaptak kinevezést, akiknek semmiképpen sem szívügye a magyar nemzettudat erősítése, már azért sem, mivel az előadók többségét az újvidéki tanszék tanárai alkotják. Hiába hangzott el számtalan nyilvános fórumon az általános igény egy öntudatos, magyar szellemiségű intézmény létrehozására, a hatalom és kiszolgálói ezt megakadályozták. Még elszomorítóbb a helyzet az óvónőképzőben, ahol csak a magyar nyelv és az irodalom tanítása folyik anyanyelven. A magyar nemzetiségű tanárokat pedig, amint arra alkalom adódik, elbocsátják. A legnagyobb gondot a nem magyar szakos tanárok képzése jelenti, mert ők nem csak a magyar szellemiséget, de még a magyar szaknyelvet sem tudják elsajátítani, mivel csak a szerb nyelvű egyetemeken tanulhatnak. A hallgatóknak csupán az igényességétől és az egyéni ambíciójától függ (hál' istennek egyre több van belőle), hogy a magyar szaknyelvet hajlandók-e elsajátítani, mert az iskola erre nem kötelezi őket. A felsoroltak alapján nem kétséges, hogy az ilyenfajta pedagógusképzés nyomán nem remélhető a jövő generációjának magyar szellemiségű oktatása.

Mindezeket szem előtt tartva, valamint a gazdasági és a politikai okok miatti kitelepülést, a hatalom mind nagyobb nyomására történő beolvadást, a magyar iskolák megszüntetését, számba véve az egykezést, a fokozott önpusztítást stb., mindenképp felvetődik a kérdés, hogy a délvidéki magyarságnak egyáltalán van-e esélye a fennmaradásra. A több mint ezeréves történelmünk megtartó tudatában sorsunk jobbrafordulását reméljük és bízunk az egyetemes magyarság segítségével, de főként saját talpra állásunkban, hisz a délvidéki magyarság történelmének egyik legválságosabb időszakában, a milosevići korszak idején hatalmas morális tartásról tett tanúbizonyságot, ami reményt ad arra is, hogy nemzeti öntudatában is megerősödés következik be a sok megpróbáltatás, sorvadás, erkölcsi értékvesztés és tudathasadás után.

Szabadka, 2001 májusa